

Саміло Г. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Запорізького національного технічного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ МОНГОЛІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню етапів формування правової системи Монголії та впливу різних факторів на формування цієї правової системи. Зроблена спроба класифікувати цю правову систему на основі власних визначених критеріїв. Проаналізовано різні підходи вітчизняних і зарубіжних учених щодо проблем формування сучасної правової системи Монголії.

Ключові слова: національна правова система, змішана правова система, правова традиція.

Постановка проблеми. Теорія держави і права вивчає правові системи світу як основу системи права, правової культури та правосвідомості конкретних народів і держав. У своїх дослідженнях ми вже зупинилися на питаннях класифікації правових систем сучасності й окремих проблемах деяких, насамперед релігійних або якимось чином пов'язаних із релігією, правових системах. Правова система України вже пережила своєрідні трансформації та в сучасний період також знаходиться під впливом як Заходу, так і Сходу. Побудова національної правової системи передбачає вивчення та запозичення позитивного досвіду інших країн, у тому числі тих, які в певний період своєї історії належали до так званих «соціалістичних країн». Тому вважаємо доцільним розглянути в нашому дослідженні правову систему досить самотньої країни – Монголії.

У сучасній українській юридичній науці відсутнє комплексне дослідження щодо виникнення, формування й розвитку національної правової системи Монголії. Серед вітчизняних науковців, які досліджували проблему національних правових систем світу, можна відзначити О. Скакун, О. Зайчука, Н. Оніщенко, М. Гуренко, П. Рабіновича, Л. Луця та ін. Цю проблему глибоко вивчали російські вчені: С. Алексєєв, О. Васильєв, В. Карташов, Д. Керімов, В. Кудрявцев, О. Лукашева, О. Малько, М. Марченко, М. Матузов, В. Сіноков, Л. Явич, А. Юрковській. Серед зарубіжних дослідників варто виділити таких, як В. Батлер, М. Глендон, М. Гордон, Х. Осакве, М. Анкель, К. Жоффри-Спинози, Р. Давид та ін.

Метою статті є спроба комплексно проаналізувати етапи формування правової системи Монголії, дослідити вплив різних факторів на формування цієї правової системи й класифікувати її.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова система Монголії була сформована завдяки суспільним потребам і особливому впливу цивілізаційних факторів. Монголія серед країн Північно-Східної Азії має найменший стосунок до конфуціанських традицій. Навпаки, саме Монголія має власну цивілізацію, що вплинула на розвиток багатьох середньоазійських і європейських держав сучасного світу. Монгольську цивілізацію ототожнюють із епохою завоювань Чингізхана та його послідовників, що визначило розвиток монгольської цивілізації аж до сьогодні [1].

Розвиток монгольського права пов'язаний із розпадом маврицької імперії і її заміни незалежною, сучасною державою.

Розвиток права в Монголії можна поділити на три основних історичних етапи.

Перший етап – це період формування правової системи нації монголів. Держава великих монголів формується в межах так званого Великого Закону *Zasag* 1206 р. (також відомий як «Велика Яса» від монгольського слова «яса», «повеління») Чингізхана – першого інтегрованого кодексу монгольських звичаїв і загальних принципів права [2]. Цей кодекс містив норми державного, адміністративного, кримінального, цивільного права, слугував правовою основою для управління завойованими країнами. Але етичні декларації посідають у Великій Ясі практично головне місце: любити один одного; поважати чистих, справедливих і мудрих людей; перешкоджати злу й несправедливості; засуджувати зраду; не надавати значення багатству; бути рівними в праці тощо [3, с. 50]. Загалом можна сказати, що Закони Чингізхана були не тільки розумні, а й достатньо гуманні. Надалі Велика Яса доповнювалася та розширювався в 1218 р. та 1225 р. [4, с. 381]. Вплив Великого Закону на розвиток монгольської та світової правової культури досить суттєвий. У 1264 р. були оприлюднені всі 2 539 законів і постанов, які з'явилися в 1320 р. як «Повне зібрання законів Великої імперії Юань» [2], що застосовувалось лише в східній частині Монгольської імперії, тобто в сучасних Монголії, Китаї, Кореї.

Другий етап – це період подальшої інтеграції законів та інших юридичних документів, пов'язаних із закріпленням і розвитком феодалних відносин (так звані монголо-ойратські закони 1640 р. та закон Халха Джирум 1709 р. [2]). Основними завданнями законів монголо-ойратів було зупинення розпаду імперії шляхом зміцнення внутрішньої солідарності й установлення порядку захисту країни від іноземного вторгнення. Вони закріплювали класову структуру монгольського суспільства в той час, але більшість статей була присвячена кримінальним покаранням. Закон Халха Джирум являв собою єдиний кодекс, який зберіг давні правові традиції регулювання суспільних відносин. Цей закон діяв до початку ХХ ст. Тоді як Закон Халха Джирум був покликаний регулювати життя монголів загалом, монголо-ойратські закони регулювали взаємовідносини між племенами. Після розпаду імперії у ХVІІІ ст. Монголією правила маньчжурська династія, правління якої тривало протягом двох сотень років [2]. У 1815 р. був складений новий збірник законів у шістьдесяти трьох томах, які об'єднали правові традиції колишньої Монгольської імперії та особливості маньчжурської правової думки [2].

Третій етап – це період формування й розвитку сучасної правової системи Монголії. Важливим етапом була спроба монголів створити національну соціалістичну правову систему з метою перейти до індустріального суспільства. Незважаючи на це, фундаментальний характер правової системи залишився недоторканим. Після перемоги Народної революції 1921 р. в Монголії була поступово й значною мірою штучним шляхом створена абсолютно нова правова система, що мала зразком для наслідування радянську правову систему [1]. У 1924 р.

прийнята перша в історії країни Конституція, яка проголосила Монголію Народною Республікою, де «вища державна влада належить справжньому народу» [1]. У 1926 р. був затверджений перший Кримінальний кодекс, у 1927 р. почалася кодифікація цивільного законодавства [1]. Конституція Республіки Монголії 1940 р. була соціалістичною, установлювала «монгольську народно-революційну партію головною провідною силою країни» [5]. Основним досягненням Конституції 1960 р. є закріплення соціальних та економічних прав громадян: права на труд; права на справедливую зарплату; права на матеріальну допомогу в старості, у разі хвороби або безробіття; права на безкоштовну освіту [5]. У 1990 р. монгольський народ скасував тоталітарний режим, відмовився від планової економіки, почав комплексний перехід до нової політичної та правової системи. Цей новий вибір оснований на розвитку країни в дусі поваги до прав людини, демократичних цінностей, ринкової економіки й верховенства закону. Із вузького погляду це призвело до повної реформи законодавчої системи і структури. У березні 1990 р. однопартійна система була скасована. Політичний плюралізм був визнаний і почався зсув у бік багатопартійної системи. Зміну суспільного ладу закріпила Конституція 1992 р., яка базується на принципах, відомих більшості ліберальних основних законів різних держав сучасного світу: демократії, поділу влади, пріоритету прав людини, різноманіття форм власності. Конституція проголошує побудову й розвиток у країні гуманного, громадянського, демократичного суспільства [5]. У Північній Монголії відбулося відродження корінних релігійних традицій монголів.

Щодо сучасної правової системи Монголії та її класифікації є кілька різних думок. Деякі вчені вважають, що правова система Монголії є частиною романо-германської правової традиції [2]. Інші переконані, що, будучи частиною романо-германської правової системи, Монголія зберігає певні риси соціалістичного права [1, с. 5]. Деякі вчені зараховують цю країну до так званого традиційного типу правових систем, яка входить до далекосхідної групи [6, с. 370].

Проаналізуємо базові характеристики цієї правової системи. Первинним елементом національної системи права Монголії є юридична норма. Норми права Монголії – це встановлені або санкціоновані державою загальнообов'язкові, формальні визначені, забезпечувані державою правила поведінки, спрямовані на регулювання найбільш важливих суспільних відносин. Суб'єкти, які уповноважені встановлювати правові приписи, суворо визначені – це, як правило, спеціально уповноважені на те органи державної влади, що діють в особливому процесуальному порядку. Виняток становлять норми, які приймаються на референдумі, спеціальним чином забезпечуються державними органами, норми звичаєвого та міжнародного права, що також потребують особливого санкціонування й забезпечення з боку держави. Засоби, прийоми та способи створення, тлумачення й оцінювання правових установлень також нормативно визначені. Норми права становлять у Монголії, як і в інших країнах романо-германської правової сім'ї, визначену ієрархічну систему. На верхньому щаблі цієї системи стоять норми конституції або конституційних законів. Вони мають найвищу юридичну силу. Конституційні норми приймаються або змінюються в особливому порядку. Їхній особливий правовий статус виражається в установленні контролю над конституційністю інших законів. Система права Монголії включає дві підсистеми: публічне та приватне право, які діляться на традиційні галузі права. При цьому підсистему приватного права становить лише галузь ци-

вільного права, але водночас звичай вважаються принциповим джерелом права. Під час вивчення чинного законодавства Монголії можна знайти деякі докази важливості правової традиції: для вирішення справ і суперечок між кочовими народами використовуються місцеві звичай. Культурні та історичні обмеження також відіграють важливу роль у системі права. У спадок від тоталітарного періоду й так званої соціалістичної законності закон використовується як засіб для досягнення мети. Наприклад, судова влада ще не повністю політично або економічно незалежна. Спеціалізація й навіть знання суддів не є достатніми, і судова гілка влади фактично не має незалежності через корупцію, політичний вплив і підкуп заінтересованих осіб [7]. Незалежність і неупередженість судової системи не досягнута протягом перехідного періоду. Сильні традиції соціалістичної влади минулих часів продовжують переслідувати монгольську правову систему. Реалізація та дотримання закону є важким завданням у Монголії. У процесі перетворення правової системи деякі закони були розроблені й швидко прийняті без серйозного розгляду суперечностей між законами, усунення недоліків або лазівок [7].

Основною релігією Монголії є буддизм, який має певні національні особливості. Розвиток буддизму в Монголії можна поділити на кілька періодів, але розгляд цих аспектів не охоплюється метою нашого дослідження. Разом із тим потрібно зазначити, що буддизм як з історичного погляду, так і в сучасний період суттєво впливає на регулювання суспільних відносин. У 1990-ті рр. в Монголії буддизм пережив масове відродження. «Буддизм» у монгольському контексті позначає тибетський буддизм у його монгольській формі. Тибетський буддизм зазнав змін та адаптації в монгольському культурному контексті з кінця XVI ст. [8]. Раптове відродження буддизму в Монголії після 1990 р. можна легко пояснити. Релігія ніколи не припиняла своє існування в Монголії. Навіть у комуністичну епоху монголи знаходили спосіб, щоб практикувати релігію таємно. Із 1992 р. свобода релігії була гарантована Конституцією Монголії. Вплив буддизму відродження спостерігався в багатьох різних аспектах. Можна підкреслити дві головні тенденції. З одного боку, буддизм уважається важливою частиною національної спадщини монголів, у сучасному світі можна спостерігати тенденцію до прославлення буддизму минулого. З іншого – більшість веб-сайтів у Монголії при цьому підкреслюють важливість Чингізхана для відродження монгольської культури, для повторного будівництва монгольської культурної й релігійної ідентичності [8].

Отже, на нашу думку, Монголію можна зарахувати до «змішаних правових систем». Як визначалося нами раніше, «змішана правова система» являє собою таку систему, у якій співіснують дві чи більше правові традиції або їхні частини, що працюють водночас в одній правовій системі [9, с. 48]. Поняття змішаної правової системи можна визначити як сукупність національних правових систем різних країн, які мають такі спільні риси: поєднання в регулюванні суспільних відносин західної традиції права, релігійних норм і правових звичаїв; суттєвий вплив на формування права культурних і релігійних традицій народу, що мешкає в цій державі; мирне співіснування різних культур, які по-особливому сприймають право; поєднання універсального права з особливими нормами права та іншими соціальними нормами; наявність правових комбінацій між системами й підсистемами різного походження; культурний плюралізм і зіткнення різних культур; у деяких випадках наявність перехідної економіки. Усі країни, які до 90-х рр. XX ст.

належали до соціалістичної правової сім'ї й на сучасному етапі знаходяться в правовому пошуку чи намагаються приєднатися до чинних правових систем, можна також зарахувати до держав зі змішаною правовою сім'єю (у тому числі й Україну). У Монголії, крім пережитків соціалістичного права, також сильні звичаї й традиції, які існують у країні та регулюють суспільні відносини ще з часів Чингізхану, а також буддистські моральні норми. Тому Монголію ми зараховуємо до «змішаних правових систем», яка об'єднує в собі мінімум три правових традиції, що доповнюють одна іншу й поступово трансформуються.

Висновки. Становлення правової системи Монголії було ґрунтоване на різних джерелах: це і власний цивілізаційний досвід, вплив правових і звичаєвих норм Китаю, під владою якого знаходилася Монголія два століття, радянське соціалістичне право, рецепція західного (цивільного або континентального) права. І, хоча монгольська правова система пройшла складний шлях реформування, вона й у сучасний період знаходиться ще в стані формування та є нестабільною.

Література:

1. Юрковский А.В. К вопросу правовой системы Монголии / А.В. Юрковский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/o4009.html>.
2. The Mongolian Legal System and Laws: a Brief Overview by Odgerel Tseveen and Battsetseg Ganbold [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nyulawglobal.org/globalex/Mongolia.html>.
3. Акунин Б. Часть Азии. История Российского государства. Ордынский период / Б. Акунин. – М. : АСТ, 2014. – 393 с.
4. Гумилев Л. Древняя Русь и Великая степь / Л. Гумилев. – М. : АСТ-Хранитель, 2007. – 656 с.
5. Правовые системы стран мира : [энциклопедический справочник] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kommentarii.org/strani_mira_ekiklopediy/mongoliy.html.
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : [учебник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Эспада, 2005. – 840 с.
7. Anderson and Anderson. Mongolia lex [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.anallp.com/the-legal-environment-for-litigation-in-mongolia>.
8. Buddhism in Mongolia After 1990 by Karénina Kollmar-Paulenz Professor for the History of Religions University of Berne, Switzerland [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.globalbuddhism.org/4/kollmar-paulenz03.htm>.
9. Саміло Г.О. Змішані правові системи: проблеми класифікації / Г.О. Саміло // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – № 33. – Т. 1. – С. 46–49.

Саміло А. О. Трансформація правової системи Монголії

Аннотація. Стаття присвячена дослідженню етапів формування правової системи Монголії та впливу різних факторів на формування даної правової системи. Сделана попытка класифікувати дану правову систему на основі власних визначених критеріїв. Проаналізовані різні підходи вітчизняних та зарубіжних учених до проблем формування сучасної правової системи Монголії.

Ключевые слова: національна правова система, змішана правова система, правова традиція.

Samilo A. The transformation of the legal system of Mongolia

Summary. The article investigates the stages of formation of the legal system of Mongolia and the impact of various factors on the formation of the legal system. The article attempts to classify this legal system based on its own set of criteria. Different approaches to domestic and foreign scientists on problems of formation of a modern legal system of Mongolia.

Key words: national legal system, mixed legal system, legal tradition.